

Małgorzata Mieszek*

OBRAZ MOŻNOWŁADCY W NAPISIE NA GROBIE... GREHORA CHODKIEWICA MACIEJA STRYJKOWSKIEGO

SŁOWA KLUCZOWE

Maciej Strykowski; Grehory Chodkiewicz; polska poezja okolicznościowa XVI w.

Maciej Strykowski funkcjonuje w powszechnej świadomości jako historiograf, autor monumentalnej, wydanej w 1582 roku *Kroniki polskiej, litewskiej, żmudzkiej i wszystkiej Rusi* (Oszczęda 2021: 49). Znacznie mniej miejsca poświęca się poetyckiej twórczości autora kroniki, a przecież i ta, reprezentowana dość skromnie, warta jest zainteresowania. Strykowski był autorem wierszy okolicznościowych i autobiograficznych, nieznanych dziś siałanek czy zbioru *O zdrowiej poradzcie* (Teresińska 2003: 166–167). U badaczy tej rangi, co Julian Krzyżanowski (Krzyżanowski 1979: 215) czy Juliusz Nowak-Dłużewski (Nowak-Dłużewski 1969: 44) twórczość poetycka Strykowskiego zyskała negatywne opinie. Dopiero w pracach z ostatnich lat autorzy docenili pomniejsze utwory autora *Kroniki*.

Z wczesnego okresu twórczości Strykowskiego pochodzi wiersz napisany po śmierci hetmana wielkiego litewskiego, Grzegorza Chodkiewicza (Grehora, Hrehora Chodkiewica). Postać to nieprzypadkowa, z nią bowiem związał Strykowski swoje losy na kilkanaście lat. Pochwalny wizerunek, który wyłania się z *Napisu*, oddaje zaangażowanie autora kroniki, odzwierciedla poważanie i szacunek, jakim Chodkiewicz był powszechnie darzony (przez siebie współczesnych i ogół społeczeństwa). W literaturze przedmiotu utwór ten traktowany był marginalnie.

* Małgorzata Mieszek – dr hab. prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Literatury Dawnej, Edytorstwa i Nauk Pomocniczych, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, <https://orcid.org/0000-0002-0737-6233>; e-mail: malgorzata.mieszek@uni.lodz.pl

Wspominano o nim przy okazji omawiania dorobku Strykowskiego, wymieniano, zajmując się strukturą *Kroniki*. Dopiero artykuł Oszczędy (2021) zawiera bardziej szczegółowe uwagi, ujawniające m.in. zależność tekstu Strykowskiego od *Napisu na grobie zacnego szlachcica Pawła Secygnińskiego*, autorstwa Cypriana Bazylika. W artykule badaczka opracowała również tekst pod względem edytorskim. Do tej pory nie powstały publikacje, które podejmowałyby problem literackiego wizerunku Chodkiewicza, stworzonego przez autora *Kroniki*. Celem artykułu będzie więc przypomnienie dziejów tekstu oraz, przede wszystkim, wydobywanie obrazu możnowładcy, jaki wyłania się z *Napisu*. Jest to bowiem utwór, w którym Strykowski podporządkował materię literacką wymogom gatunkowym i poetyce epicedialnej, ale równolegle wzbogacił ją o elementy oryginalne, uatrakcyjniając schemat żałobnego panegiryku.

Grzegorz Aleksandrowicz Chodkiewicz (ur. ok. 1513 lub ok. 1520) był podkomorzym litewskim (1544–1559), wojewodą witebskim (1544–1559), kasztelanem trockim (1559–1563), kasztelanem wileńskim (1564–1572), a w końcu za wierną służbę królowi uzyskał urząd hetmana (1566–1572). Miał ogromny wpływ na życie polityczne Wielkiego Księstwa Litewskiego. Aktywnie uczestniczył w wielu przedsięwzięciach militarnych. Do licznych zasług wojskowych zaliczyć należy też opracowanie sieci fortyfikacji wzdłuż wschodniej granicy Rzeczypospolitej. Pod koniec życia doprowadził m.in. do zawarcia unii polsko-litewskiej w Lublinie w 1569 roku (Dmitruk 2005: 5).

Chodkiewicz odebrał staranne wykształcenie. Z racji zajmowanej pozycji miał duży wpływ na życie kulturalne Wielkiego Księstwa Litewskiego. Utrzymywał kontakty z ludźmi kultury, m.in. z Augustynem Rotundusem Milewskim, doktorem prawa i redaktorem *Statutu litewskiego* z 1566 roku. Z kolei nauczanie swoich synów: Andrzeja i Aleksandra powierzył najpierw poecie wileńskiemu i kalwinowi Janowi Radwanowi, a potem humaniście Janowi Myliusowi z Libenrothen w Turynii (Mironowicz 2022: 139–140). Jako zwolennik i gorący obrońca wiary prawosławnej odznaczał się hojnością wobec zgromadzeń, fundował wystrój cerkwi. Powiększył księgozbiór monasteru supraskiego, a także ufundował szkoły przy cerkwi i kościele w Zabłudowie – osadzie, którą podniósł do rangi miasta i gdzie założył drukarnię (Mironowicz 2022: 135–152; Mironowicz 2016: 114–116). Pod koniec życia, z powodu problemów zdrowotnych oraz poczucia niedoceny jego zasług przez króla, wycofał się z działalności publicznej. Zmarł 12 listopada 1572 roku z przyczyn naturalnych lub, być może, w wyniku zarazy (Biedrzycka, Wojtkowiak 2006–2007: 536).

Strykowski związał się z rodziną Chodkiewiczów we wczesnej młodości. Z Grzegorzem Chodkiewiczem późniejszy kronikarz walczył podczas wyprawy na Moskwę w 1567 roku. Obu łączyło przekonanie o konieczności wzmocnienia

unii polsko-litewskiej i umocnienia w niej pozycji Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na dworze Chodkiewiczów Strykowski mógł korzystać z bogatego zbioru książek, w tym także ze starych kronik. Dzięki Chodkiewiczom autor nawiązał również kontakty z kolejnymi mecenasami, mianowicie z rodziną Olelkowiczów (Radziszewska 1978: 30–31).

O bliskich związkach podwładnego z mecenasem i jego rodem świadczą także fragmenty w twórczości Strykowskiego poświęcone Chodkiewiczom. Pod rokiem 1572 dziejopis odnotował w swojej *Kronice*: „Tegoż roku Grzegorz Chodkiewicz, starosta grodzieński świętej pamięci dług śmierci z ciała zapłacił” (Strykowski 1846: II 427). O zmarłym wspominał również w późniejszym okolicznościowym wierszu *Przesławny wjazd do Krakowa i koronacja Henryka Walezego*, który zadedykował synowi Grzegorza – Aleksandrowi Chodkiewiczowi. Strykowski, korzystając z dość stypizowanych sposobów laudacji, chwalił w literackim ofiarowaniu dzielność rodu i przodków „znacznych męstwem i radą”. Autor akcentował gotowość do obrony ojczyzny i bezinteresowne poświęcenie dla kraju antenatów Aleksandra. To właśnie owo „rycerstwo”, dzielność oraz przedkładanie dobra ogółu nad własnym, przydało im zarówno zaszczytów, jak i „cnej sławy” (Strykowski 1846: II 442). Dlatego właśnie kronikarz wyraża pragnienie służenia Aleksandrowi, jako reprezentantowi tak zacnego rodu:

Ciebie mdle Muze moje chcą mieć mecenasem,
Pragną ku twej czci sławnej śpiewać wiecznym czasem!
(Strykowski 1846: II 443)

Okolicznościowy *Napis* powstał bezpośrednio po śmierci Grzegorza Chodkiewicza (1572) lub w kolejnym roku. Utwór ogłoszony został drukiem wraz z poematem *Goniec cnoty* (Strykowski 1574a), w którym Strykowski wykreował wizerunek prawdziwego, cnotliwego szlachcica i jego powinności. *Goniec cnoty* dołączony został później do edycji *Kroniki* (Strykowski 1582, 1846: II).

Funeralny *Napis* składa się z dwudziestu dziewięciu czterowersowych strof, w których Strykowski buduje wyidealizowany obraz hetmana – wodza, wojownika oraz mędrca. Z biografii Hrehora autor wybiera określone zdarzenia. Przedstawia je jako sukcesy zmarłego, zwykle w formie wyolbrzymionej. Patos i hiperbolizacja korespondują z podniosłą tonacją wiersza, a całość dostosowuje się do wymowy laudacyjnego nagrobka. W *Napisie* ujawnia autor swoją elokwencję i obeznanie z zasadami kompozycji okolicznościowych utworów funeralnych. Choć korzysta ze schematu epicedialnego, to jednak uzupełnia go treściami osobistymi, opartymi na własnym doświadczeniu. Łączy więc w jednym utworze biografizm, zdarzenia historyczne z fikcyjnością i literackością. Wykorzystuje topikę epicedialną, szereg zwrotów i wyrażen obecnych w innych tekstach funeralnych.

W utworze Strykowskiego uwidacznia się zwłaszcza zależność od wcześniejszego *Napisu na grobie zanego szlachcica Pawła Secygniowskiego* autorstwa Cypriana Bazylika (Brześć Litewski 1570). Jak udowodniła Oszczęda, kronikarz kopiuje rozwiązania poprzednika w zakresie kształtowania materii literackiej, powtarza tożsame pojęcia i zwroty na określenie zmarłego (Oszczęda 2021). Odmiennie jednak choćby od nowołacińskich poetów, Strykowski nie przekształca schematu epicedialnego w dramatyczną relację o życiu i ostatnich chwilach Chodkiewicza, choć wzorem innych epicediów z XVI wieku, umieszcza epickie opisy zasług hetmana (Zabłocki 2008: 166–167). Stereotypową treść uzupełnia nowymi środkami wyrazu artystycznego, nadając jej oryginalny charakter. Chętnie stosuje zwłaszcza figury retoryczne, które potęgują literacką przesadę i wzbudzają patos¹.

Zgodnie z założeniami poetyk renesansowych (np. autorstwa Scaligera), epicedium miało przede wszystkim cel panegiryczny. Utwór Strykowskiego ma charakter laudacyjny. Jednak już w tytule autor zasygnalizował, iż nie chodzi wyłącznie o pochwałę możnego mecenasa. *Napis* ma również cel utylitarny: dokonania Chodkiewicza mają pobudzić „ku sławnym dzielnościom pocziwego szlachcica” (Oszczęda 2021: 61). Akcentuje więc Strykowski aspekt dydaktyczny, który w kolejnym stuleciu stanie się dominantą treściową epicediów, przekazujących bardziej ogólne tezy o charakterze moralistycznym². Wzorcotwórczy charakter osoby hetmana, sygnalizowany w tytule, zostaje w pełni potwierdzony w tekście. Chodkiewicz jawi się jako człowiek czynu, jego życie wypełniają liczne dokonania na polu militarnym i politycznym.

Strykowski rozpoczyna od tradycyjnej w tekstach funeralnych pochwały rodu (*laudatio gentis*). Wykorzystuje do tego elementy tarczy herbowej, nawiązując tym samym do gatunku stemmatu. Nie dziwi to zwłaszcza, jeśli pamiętać, że stemmaty były w dawnych książkach pierwszą i dokładniejszą (w stosunku do skrótowej informacji na karcie tytułowej) prezentacją adresata dedykacji (Czekajewska 1962: 26). Popularność utworów, w których wykorzystywano problematykę heraldyczną, wynikała ze wzrastającego od połowy XVI wieku kultu znaku herbowego (Pelc 1971: 31; Baczewski 2009: 210–212). Strykowski wzbogaca

¹ To zresztą, jak przyznał Stefan Zabłocki, tendencja przyjęta przez szesnastowiecznych autorów poezji okolicznościowej, którzy ubóstwo i jednostajność przełamywali inwencją formalną, wplatając w utwór epickie opowiadanie, gromadząc zaskakujące porównania, inkrustując opowieść o zmarłym mitologicznymi exemplami. Jak przyznał badacz, celem tych zabiegów miało być „wywarcie na czytelniku wrażenia swobody i bogactwa, których w istocie brakowało w epicedium” (Zabłocki 2008: 167).

² Warto przypomnieć, że utylizm epicediów jako utworów nauczających o cnocie, akcentował w epoce baroku Maciej Kazimierz Sarbiewski. Usprawiedliwiał on posłużenie się w utworze funeralnym fikcyjnym, wyidealizowanym obrazem, dzięki któremu przekazuje się ogółowi powszechnie uznany ideał. Wiersze epicedialne pełniły więc również rolę dydaktyczną (Zabłocki 2008: 170–172).

tekst pochwalny aluzjami heraldycznymi i w sposób symboliczny interpretuje elementy klejnotu Chodkiewiczów:

Dom swój, z dawna szlachetny cnotami i sławą,
Prawy szlachcic ozdobił swoją własną sprawą.
(w. 3–4)³

Tarcza herbowa staje się pretekstem do zwerbalizowania stereotypu, iż zmarły był godnym reprezentantem rodziny i przyczynił się do jeszcze większego jej splendoru. Ten rodzaj amplifikacji to tzw. mechanizm przewyższenia, czyli odmiana toposu niewyraźności, w którym osobę chwaloną zestawiano z wzorcami osobowymi, aby pokazać, że wyrasta ona nie tylko ponad przeciętność, ale także ponad poziom wzorców-przykładów (K. Obremski 2003: 34–35). U Strykowskiego elementy tarczy herbowej symbolizują zalety bohatera: lew – to męstwo, dzielność i waleczność, jabłka (a w zasadzie trzy gałki) – to owocowanie w postaci ojcostwa, przedłużenie rodu Chodkiewiczów, „cnego plemienia”. Herbowe owoce zawdzięczają swój blask cnocie i dzielności Hrehora, dzięki którym zostały wypolerowane.

Przekonanie autora o niezwykłości i wielkości zmarłego przewija się przez cały utwór i przybiera formy literackiej amplifikacji. Strykowski rozpoczyna opisywanie młodości zmarłego stwierdzeniem, że Hrehory „Wiecznej sławy jest go-dzien” (w. 13). Po tak jednoznacznym stwierdzeniu następuje jego umotywowanie. Strykowski wykorzystuje znany z antyku topos *puer-senex*. Mimo młodego wieku poczynania przyszłego hetmana są dojrzałe i przemyślane. Podejmuje on decyzje, mając na uwadze dobro całego narodu:

Z młodości starość swoją strawił na rycerstwie,
Dla spólnych dóbr ojczyzny dokazując czerstwie.
(w. 15–16)

Rozwija Strykowski te treści, dowodząc, iż „szkołą”, w której Chodkiewicz zdobywał nauki i mądrość życiową, były pola bitewne. Sam autor – wprawiony rycerz, przedkłada osobiste doświadczenie bohatera *Napisu* nad wiedzę teoretyczną, ponownie akcentując w życiorysie Chodkiewicza ową aktywność, *vita activa*:

Podole jego Padwą, Moskwa Bononiją,
W Dzikich Polach z Tatary miał częstą kwestyją,
Mars, Hektor i Ulisses *praeceptores* jego,
Męstwa też naśladował Herkulesa cnego.
(w. 17–20)

³ Wszelkie cytaty z *Napisu* Macieja Strykowskiego za: Oszczęda 2021: 61–66.

Zestawienie antycznych herosów z osobą możnego, by w ten sposób zaznaczyć jego umiejętności militarne, było typowe nie tylko dla literatury okolicznościowej. Mars był postacią, która w dawnej kulturze symbolizowała bitność i wojskowe zdolności Sarmatów, pobudzała postaci do działania (Bieńkowski 1961: 313–322; Falińska 1986: 48–49). Motywy antyczne pełniły w utworze funkcję pomocniczą – akcentowały rycerskie upodobania Chodkiewicza i pozwalały zrealizować w postaci hetmana renesansowy ideał człowieka czynu. Strykowski uwypukla też umiejętności Chodkiewicza w sztuce dowodzenia wojskiem, które skutecznie motywowały żołnierzy do działania i dodawały im odwagi („Mężnym pierwszym potkaniem wszystkich sprawił śmiałych, / Iż zwycięstwem przesławnym odwiódł z bitwy całych”, w. 35–36).

Wizerunek Chodkiewicza, wyłaniający się z utworu Strykowskiego, jest dynamiczny. W dalszych strofach kronikarz wymienia konsekwencje „pobierania nauk” u antycznych herosów – są nimi kolejne sukcesy bitewne Grzegorza, zwycięskie potyczki, gromienie Moskwy i Tatarów. Poeta stosuje celowe zabiegi artystyczne, aby podkreślić spektakularność sukcesów hetmana. Wylicza więc podejmowane przez możnego aktywności w jednym szeregu, aby spotęgować ich rangę oraz intensywność wysiłków Chodkiewicza. Z kolei uwiarygodnieniu sukcesów militarnych zmarłego służy tzw. argument z autorytetu, tzn. powoływanie się na świadków dokonań Grzegorza. W tym kontekście Strykowski stosuje również figurę uosobienia: „Świadek tego jest Taurus [tj. Tarwast, zamek Kawalerów Mieczowych w Inflantach]” (w. 32) lub „Moskiewskie i podolskie pola by mówiły, / Pełne by uszy męstwa i cnót jego były” (w. 65–66). Kronikarz podnosi rangę zwycięstw Chodkiewicza, sygnalizując również wielkość strat przeciwników, np.:

[...] świadek Szujski wszędzie,
Kiedy Moskwy **trzydzieści tysięcy z nim poległo**,
Gdzie na Iwańskich polach **z nich krwią źródło bieгло**
[...]
Z Srebrnym **dwanaście tysięcy** Moskwy zbił pod Suszą,
Szczerbat **z dziesięcią tysięcy** potym rzygnął duszą.
(w. 32–34; 55–56; podkr. M.M.)

Co ciekawe, informacje o sukcesach hetmana przeplata poeta wiadomościami o zdobywaniu przez Grzegorza kolejnych tytułów, funkcji, dóbr i urzędów. Jest to skuteczny sposób wytłumaczenia rangi, do jakiej doszedł bohater oraz unacownienia prawdy o opłacalności poświęcania się jednostki dla ojczyzny. Autor *Napisu* wyraźnie jednak podkreśla, że to wrodzona cnota hetmana „z urzędu na urząd [...] nosiła” (w. 45). Dzięki niej objął województwo witebskie (w. 25–26), a także urząd hetmana Wielkiego Księstwa Litewskiego (w. 41–42). Dowodem na bezinteresowność Grzegorza była również jego niechęć wobec bogactwa. Dążył

on natomiast konsekwentnie do „wiecznej sławy” (w. 14). Przekonanie, że to dzięki *virtus* bohater osiągnął nieśmiertelność, jest zresztą prawdą dość powszechnie wyrażaną także w innych renesansowych epicediach (Zabłocki 1968: 152).

O cnocie wspomina Strykowski w *Napisie* wielokrotnie. Jest ona rozumiana na wzór antycznej *virtus*, przede wszystkim jako kategoria etyczna. Można ją jednak rozumieć także na sposób „polityczny”. Wizerunek Chodkiewicza stworzony przez Strykowskiego ukazuje męznego wojownika, ale też dobrego obywatela, który

Wszystko z sobą oddawał pospolitej rzeczy,
Prywatny zaniedbawszy, onę miał na pieczy,
Męstwem, poradą zdrową zawždy jej ratował
I dziury jej prywatą pilnie zaprawował.
(w. 49–52)

Ten rys obywatelskości, dbałość o dobro wspólne, przedkładanie powodzenia ogółu nad własne wygodę stawia Chodkiewicza-obywatela na równi z antycznymi senatorami. W ujęciu Strykowskiego Grzegorz staje się – wzorem rzymskich senatorów – „ojcem ojczyzny”. To porównanie (a w zasadzie gloryfikacja) zostaje dodatkowo umotywowane. Strykowski wymienia konkretne przykłady poświęcania się bohatera dla ojczyzny. Oprócz aktywności na polu militarnym i obronnym (zakładanie nowych zamków, wzmacnianie istniejących), działalność obywatelska Chodkiewicza ujawniała się w jego hojności wobec skarbu królestwa oraz w działalności intelektualnej i doradczej. Jako doświadczony rycerz hetman służył bowiem obywatelom swoim doświadczeniem i dobrą radą w sprawach państwowych. Poeta ukazuje wyraźnie wyolbrzymione, lecz zgodne z konwencją laudacji, konsekwencje wysiłków zmarłego. Aktywność Chodkiewicza przyczynia się do rozkwitu ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego ziem litewskich i ruskich. Jawi się on jako gwarant bezpieczeństwa i dobrobytu owych terenów („Przez czujność jego Litwa, Ruś pięknie kwitnęła, / Podolska od Tatałów włość bezpieczna była”, w. 63–64).

Cnoty obywatelskie Chodkiewicza ujawniały się też w posłuszeństwie wobec króla. Strykowski zestawia osobę zmarłego z antycznymi herosami, którzy uosabiali wierność i przyjaźń, a także gotowość poświęcenia dla ojczyzny:

Jeśli Achates wierny był Eneaszowi,
Stokroć on był wierniejszy swojemu królowi,
[...]
Czym był Nestor greckiemu Agamemnonowi,
Czym był Maryjusz i cny Kurcyjusz Rzymowi,
Tym on był zawždy a snadź sowito ojczyźnie
Z Nestorem w sprawie zrównał [...].
(w. 69–76)

Strykowski zastosował tu ponownie zabieg przewyższenia. Ta odmiana amplifikacji ma w efekcie wynieść zmarłego ponad bohaterów znanych z dzielności, bezkompromisowości i oddania. Zabieg amplifikacji konstruowany jest w tym fragmencie zresztą na kilku poziomach organizacji tekstu. Strykowski stosuje szereg anaforycznych porównań („Czym był [...], tym dla Polski był Chodkiewicz”). Komparacja jest formą hiperboli, a dodatkowe nagromadzenie imion herosów potęguje wrażenie patosu. Napięcie osiągnęte jest też dzięki anaforze. Środki poetyckie i celowe komponowanie wiersza służą więc także apoteozie zmarłego.

Wzorem innych utworów funeralnych ważną częścią *Napisu* jest też konsolacja. Strykowski sięga do znanych klisz i motywów. Do takich należy choćby przekonanie, iż *virtus* Chodkiewicza zapewniła mu nieśmiertelność i wieczną chwałę:

Ciało doczesne jego w tym grobie zostało,
Które trąby ostatniej tu będzie czekało,
Duch u Pana swojego w łasce odpoczywa,
Gdzie wesela wiecznego za cnoty używa.
(w. 89–92)

Strykowski formułuje przekonanie o sławie Chodkiewicza, której nie zażyczył „zazdrościwa” śmierć. Pamięci zmarłego przeciwstawia poeta obrazy niszczących ziemskich artefaktów, które w wymiarze doczesnym są symbolem siły i mocy, lecz w zetknięciu ze śmiercią tracą swoje właściwości i stanowią symbol *vanitas*. Pojawiają się więc w *Napisie*: skruszona kopia, zardzewiała zbroja, niegroźna buława i stępiona szabla Chodkiewicza. Pobrzmiwiają tu elementy średniowiecznej prawdy *contemptus mundi* – przeciwstawienia marności rzeczy doczesnych wiecznej szczęśliwości w niebie, jaka, zgodnie z przekonaniem kronikarza, przypadła w udziale hetmanowi, który „doszedł z swych cnót tryumfu na wieki sławnego” (w. 84).

W zamknięciu utworu Strykowski zastosował popularną w literaturze funeralnej figurę parabazy. Zamieścił przemowę samego zmarłego, *oratio a tumulo*. Był to sposób uobecnienia hetmana oraz środek zwiększający komunikatywność tekstu. Ciekawe, że przemowa Grzegorza, inaczej niż większość tego typu form poetyckich, nie skupiała się na treściach refleksyjnych, napominających czytelnika, koncentrujących jego uwagę na marności i przemijalności świata (Nowaszczyk 2009: 14–39). Jedynie dwa wersy zawierają argumenty konsolacyjne, przekonujące słuchacza, że hetman dostąpił zbawienia, a dzięki cnotliwemu życiu i aktywności zdobył „sławę i żywot wieczny” (w. 108). Hetman godzi się na swą śmierć, którą postrzega jako naturalny porządek świata. Większość wypowiedzi bohatera to apel, rodzaj ekshortacji. Miała ona na celu przede wszystkim mobilizację „sarmackiego rycerza, prawego szlachcica” (w. 97), do którego hetman zwraca

się z bezpośrednim napomnieniem, by naśladował jego militarną i obywatelską aktywność i szedł drogą poświęcenia dla ojczyzny. Perswazyjność tego fragmentu potęgowana jest dzięki umieszczeniu w miejscach eksponowanych, tzn. na początku wersów i po średniowce, rozkazników skierowanych do odbiorcy. Są to jedno- lub dwusylabowe czasowniki ruchu, przypominające krótkie rozkazy woj-skowe, intensyfikujące potrzebę konkretnego czynu:

Wsiądź na mój koń, **wdziej** na się mój szyszak i zbroję,
Przypasz szablę i koncerz, **weźm** kopiją moję,
Weźmi puklerz, **weźmi** też i sławną buławę.
 [...]
 Naśladuj męstwa mego, **broń** milej ojczyzny...
 (w. 101–105)

W przemowie Chodkiewicza realizuje się w pełni zapowiedziany w tytule utylitaryzm tekstu. Bohater udowadnia, że tylko aktywne życie, pełne poświęceń i datków dla ojczyzny prowadzi do nieba i jest gwarantem zbawienia.

O śmierci hetmana Strykowski wspomina krótko także w cytowanym już wierszu na wjazd Henryka Walezego. Usprawiedliwia w nim nieobecność młodego Aleksandra Chodkiewicza na uroczystościach koronacyjnych nowego władcy. W sześciu wersach poeta powtarza w skondensowanej postaci te elementy pochwały, które wcześniej zawarł w *Napisie*. Wymienia więc cnotę i męstwo, zapewniając Grzegorzowi Chodkiewiczowi sławę godną mitycznego herosa. Porównuje zdolności zmarłego i jego poświęcenie dla ojczyzny do działalności Achillesa, łącząc konwencjonalne motywy laudacyjne z elementami *consolatio*:

Ojca wielmożności twej śmierć, w męstwie sławnego,
 Hetmana najwyższego królestwa Litewskiego,
 Który za Achillesa, gdy żył, stał ojczyźnie,
 Godzien był Piliusa przewyższyć w siwiźnie,
 Lecz iż cnotę Bóg złubił, wziął go z nią do siebie,
 Gdzie mu już koronę dał, zasłużoną w niebie
 (s. 442)

Wizerunek Chodkiewicza zawarty w *Napisie na grobie* kreowany jest zgodnie z konwencją literatury panegirycznej. Bohater staje się wzorem osobowym, zgodnie z renesansowym ideałem człowieka czynu (Zabłocki 1968: 183). Strykowski korzysta z wypracowanych klisz i schematów epicedialnych oraz wcześniejszych wzorów literackich. Powtarza choćby elementy schematu kompozycyjnego tak charakterystyczne dla wierszowanych epitafiów renesansowych (Nowaszczyk

2009: 96). Jednocześnie wzbogaca ów schemat epicką opowieścią o dokonaniach Hrehora. Stosuje chętnie chwyt amplifikacji: wylicza zasługi Chodkiewicza dla ojczyzny, wymienia jego działania, podaje liczby pokonanych przeciwników, by w ten sposób spotęgować sukcesy zmarłego. Grzegorz jawi się przede wszystkim jako żołnierz, ale też prawy obywatel Rzeczypospolitej, porównywany do rzymskich senatorów i antycznych herosów, chrześcijanin i oddany królowi poddany (Zabłocki 1968: 183–184). By uwiarygodnić pochwałę, stosuje tzw. argumenty z autorytetu – przywołuje doświadczenie i opinie innych. Rozbudowanie schematu epicedialnego było typowe dla utworów funeralnych od końca XV wieku i wiązało się z ich społeczną funkcją. Strykowski stworzył więc obraz zmarłego odpowiadający upodobaniom literackim i kanonom estetycznym odbiorców szlacheckich. W *Napisie* zyskiwali oni kolejny uniwersalny przykład prawego sarmaty, rycerskiego Polaka, wzoru godnego naśladowania.

BIBLIOGRAFIA

Baczewski Sławomir. 2009. *Szlachectwo. Studium z dziejów idei w piśmiennictwie polskim (druga połowa XVI wieku–XVII wiek)*. Lublin: Wyd. UMCS.

Biedrzycka Agnieszka, Wojtkowiak Zbysław. 2006–2007. *Strykowski Maciej (1547 – między 1586 a 1593)*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 44. Red. Andrzej Romanowski. Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana. S. 536–541.

Czekajewska Anna. 1962. *O listach dedykacyjnych w polskiej książce XVI wieku*, „Roczniki Biblioteczne”, z. 1–2. S. 21–55.

Dmitruk Stefan. 2005. *Grzegorz Chodkiewicz (ok. 1520–1572), kasztelan wileński i hetman najwyższy Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, nr 24. S. 5–18.

Kowalów Siargiej. 2009. *Maciej Strykowski jako poprzednik Alberta Wijuka Kojalowicza: spojrzenie białoruskie*, „Senoji Lietuvos literatura”, t. 27. S. 215–240.

Krzyżanowski Julian. 1979. *Historia literatury polskiej. Alegoryzm – preromantyzm*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Mironowicz Antoni. 2016. *Drukarz Hryń Iwanowicz, malarz, grawer, twórca cyrylickiej kursywy*. W: *Latopisy Akademii Supraskiej*. T. 7: *Dawna cyryliccka księga drukowana: twórcy i czytelnicy*. Red. Marzanna Kuczyńska, Białystok: Fundacja „Oikonomos”. S. 113–135.

Mironowicz Antoni. 2022. *Zabłudowskiego Nestora Kuźmicza na tle epoki, cz. 1. „Saeculum Christianum”*, z. 1. S. 135–152.

Nowak-Dłużewski Juliusz. 1969. *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Pierwsi królowie elekcyjni*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Nowaszczyk Jarosław. 2009. *Wierszowane epitafia łacińskie w Polsce epoki renesansu. Kompozycja. Antologia utworów*. Szczecin: Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.

Obremski Krzysztof. 2003. *Panegiryczna sztuka postaciowania: August II Mocny (J.K. Rubinkowski, „Promienie cnót królewskich...”).* Toruń: Wyd. UMK.

Oszczęda Aleksandra. 2013. *Z kroniki do sylwy. Wokół problemów rękopisu i druku w początkach XVII wieku, cz. 2: Wiersz Macieja Strykowskiego w lwowskim rękopisie Ossolineum.* „Pamiętnik Literacki”, z. 3. S. 231–248.

Oszczęda Aleksandra. 2021. *Macieja Strykowskiego Napis na grobie... Grehora Chodkiewicza i jego wzór. Edycja tekstów i bilans powiązań.* „Meluzyna”, nr 2. S. 49–69.

Pelc Janusz. 1973. *Obraz – słowo – znak. Studium o emblematyce w literaturze staropolskiej.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Radziszewska Julia. 1978. *Maciej Strykowski historyk-poeta z epoki Odrodzenia.* Katowice: Wydawnictwo UŚ.

Strykowski Maciej. 1574a. *Goniec cnoty do prawych szlachciców.* Kraków: druk M. Wirzbięta.

Strykowski Maciej. 1574b. *Przesławnego wjazdu do Krakowa i pamięci godnej koronacji Henryka Waleczusa [...] opisanie.* Kraków: druk M. Wirzbięta (przedruk w: Kraszewski Józef Ignacy. 1843. *Pomniki do historii obyczajów w Polsce z XVI i XVII wieku wydane z rzadkich druków.* Warszawa: Nakładem S. Orgelbranda. S. 209–269).

Strykowski Maciej. 1846. *Kronika polska, litewska i żmudzka i wszytkiej Rusi.* T. 2. Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga.

Zabłocki Stefan. 2008. *Poetyka renesansowego epicedium.* W: Zabłocki Stefan. *Od starożytności do neohellenizmu. Studia i szkice.* Red. Piotr Urbański, Tomasz Sapota. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego. S. 163–173.

Zabłocki Stefan. 1968. *Polsko-łacińskie epicedium renesansowe na tle europejskim.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Małgorzata Mieszek

THE IMAGE OF A NOBLEMAN IN *NAPIS NA GROBIE...*
GREHORA CHODKIEWICA (INSCRIPTION ON THE TOMB OF...
GREHOR CHODKIEWIC) BY MACIEJ STRYJKOWSKI

(abstract)

The article examines the literary portrayal of Grehory Chodkiewicz in Maciej Strykowski's *Napis na grobie* (Inscription on the Tomb). Chodkiewicz is depicted in line with the conventions of a panegyric. While Strykowski employs typical epicedial clichés, he also enriches these patterns with epic narratives detailing Grehory's achievements. Additionally, he makes skilful use of exaggeration to emphasize Grehory's greatness. As a result, Strykowski crafts an image that aligns with the literary preferences and aesthetic standards of noble audiences of the time.

KEYWORDS

Maciej Strykowski; Grehory Chodkiewicz; Polish commemorative poetry 16th century